

Le poète Pierre Topet dit Etchahun, 1946an Eskualtzaleen Biltzarrak agertua, eta bestea *Dictionnaire Basque-Français*, liburu bikain eta baliosa, Parisen 1926an emana.

Egia da bai bata eta bai bestea ere lankideei esker burutuak direla. Egia da, halaber, Etxahunen lana, egun, Haritschelharren obraren ondotik, gainditua dagoela, baina hala izaten dira kontuak kultura eta jakintzaren alorrean. Elkar lanean, batak egin duenari besteak eratzekiz egin ohi da etxea. Baina hortarako norbaitek eman behar du lehen urratsa, eta hori Lhandek egin zuen.

Orobat esan behar da Hiztegiari buruz. Lehen asmoa eta plangintza Lhanderenak dira. Eta lana burutu zuten lankideak Lafitte eta Aranart jaunak izan ziren, zeren ordurako bera Parisen baitzen osoki bere apez lanetara emana. Baina horregatik hiztegiaren arrangura ez zitzaion Lhanderi behin ere gogotik joan. Sarri etortzen omen zen Parisetik bere lankideak sustatzera eta bai saristatzera ere. Eta azkenik berak inprimarazi zuen liburu eder hau Pariseko Beauchesne editorial famatuan. Zuzen eta bidezko da hiztegi hori hainbeste aldiz erabiltzen dugunok, egun, Lhande eta haren lankideei geure eskerrona ager diezaiegun.

* * *

Dohain eta ahalmen handiko gizona Aita Lhande. Parisen bere prediku eta lanetan berak nahi zukeen baino ere arrakasta gehiago izaten omen zuen. Dohain hoiek baliatu nahiz bere nagusiek hainbeste lanetara jarri zuten, baina bihotza Euskal Herrian zuen beti ere, eta bere predikuetan sarri egiten omen zuen Euskal Herriko oharmentxa bat edo beste. Eta bere azken pausua ere hemen egin zuen, Atarratzen hil baitzen (1957an).

“Bere ahalen bethian zen denbora beno handiago izan beita Aita Lhande Euskaldun suharra, ezinian kausitu delarik”: hala idatzi du Guillaume Eppherrek.

Gizon handi hau ohoratzeko eta harengandik ikasbide hartzeko da egungo gure bilkura. Aita Lhande bezalako gizonak ematen dituen herria segurik laxokerian ezin hil daiteke.

AITA LHANDE-REN LANEZ

1977 - VII - 15

P. Lafitte

Ziberotar batek hain ederki aipatu baitauku Aita Lhande zenaren bizitzea, haizu dakiola manex bati izkiriant handiaren lanez laburzki bada laburzki, zerbaiten erraitea.

Gazte-gazte danik hasi zen Pierre Lhande literaturari ohartzen; Mauleko ikastegian erdarazko bertsuak jada ontzen zituenaz geroz, hamalau —hamabortz urtetan—. Bainan Baionako Semenari handian lotu zitzaion hogoi urtetara gabe izkiriatzeko sukar handia: poesiak, kondairak, kantikak burrustaka barreatzen zituen aldizkari katolikoetara, dena bizi, fede eta pindar. Ez ziren beharbada denak aldi oroz arras zohituak hastapen hartan, bainan erakusten zuten luma erabiltzale gazte norbait handi izaiteko bidean zela. Luza gabe landarea zuhaiztu zen, muskil, lore eta fruituak ausarki emaiten zituela.

Uzta hortaz mintzatzean, obrak ez baiginituzke nahas-mahas aipatu nahi, elgarretarik berexiko ditugu:

Eskuaraz eman dituen lanak; erdaraz, bainan euskalgaiez eman dituenak; erdaraz bertze gai hainitzez eginika-koak.

I

Euskarazko lanak

Egia erran, Aita Lhande-k ez du utzi euskarazko obra guti baizik. Bertsez doi-doia bortz kobla Aita Aizpuru adixkide bati buruz. Hitz laxoz Xuberoko euskaraz, *Euskaldun ona* deitu astekarian zenbait berrixka; 1915-ean Baionako apezpikuaren gutun bat itzuli zuen; 1917ean Curutchet aphezaren hil mezan Onizen eman mintzaldia ager-arazi zuen; jalgi zuen ere dei bat: "*Uskaldün güdükariéntako güthünak.*"

Lapurdikoko mintzairerian, hitzaldi bat: "Eskuara eta Eskualzainak". Gipuzkoako euskara zitzaien errexena: euskalki hortan egin ditu bi hitzaldi: *Gure orma zaharra* eta *Aguirre irakurzaikaria*, berak nobela bat ontu du "Yolanda", eta bi urtez Euskalzainen agerkaria *Euskera* kudeatu du, beti gipuzkeraz, arta handienarekin.

II

Erdaraz euskal-gaiez

Aita Lhandek Euskal-herria maite zuen bihotz-bihotzez eta ezagut-arazi nahi zuen gure lurra kanpokoeri; hortakotz naski erdaraz ari izana da euskal gaien erabiltzen.

Bertsuz publikatu zituen bi poema: *Le voeu d'Ythurralde* eta *Les Tourterelles du Père Anchieta*. Gaineratiko guziak hitz laxoz.

Argitan eman ditu gure aspaldiko orroitzapen ilunak *L'énigme basque* eta *La Madeleine de Tardets* aipatzean.

Gutarteko ohidurez, nasaiki mintzatu da: goretzi du euskal etxondoaren iraupena, hiru titulupean: *Autour d'un foyer stable*, *Autour du Foyer basque* eta *Le Pays basque à vol d'oiseau*. Lan nausi pare baten medioz (*L'âme basque: La hantise de la mer* eta *L'Émigration basque*) erakutsi du nola euskaldun hainitz herritik lanketa joaiterat ekarriak diren. Eskual-Herriko hil-hobi zaharren berezitasunaz ixtudio eder bat ager-arazi du: *La tombe basque*.

Pilotaz bi hitzaldi utzi ditu: *La pelote* eta *Notre jeu national*. Behin azaldu izan du ere: *Le théâtre en plein air*.

Bere euskal-literatura lanetan zenbat herritar ez ditu goretzi: Azkue, Aguirre, Pio Baroja, Luis Elizalde, Campion, Julio de Urquijo, Salaverria, Aranaz Castillanos, Martin Hiri-barren, Maurice Harriet eta abar.

Bereziki Etxahun Barkoxe ospatu du gain-gainetik, kasik piztu du, haren koblak bilduz eta Larrasquet-ekin publikatuz eta horrela bidea idekiz Haritschelar jaunaren obra handiari.

Erran gabe doha Iñaki eta Xabier bi saindu euskaldunak ez zaizkola sekulan ahanzi.

Bere nobeletan eta ipuinetan euskal-herria sartu du ahal zuen guziet: ikus *la Ferronnerie d'Ameznapar*, *Mirentxu*, *Yolanda*, *Bilbilis*, *Le moulin d'Hernani*.

Bainan Aita Lhande-ren euskal obrarik handiena izan da haren euskal-hiztegia, 1.117 paia dauzkana, Xubero, Baxenabarre eta Lapurdiko 60.000 hitzez goitirekin. Lan horri buruz bazuen berak bildurik eta bil-arazirik hainitz eta hainitz nota balios. 1.926-ean hasi zen Dictionnaire basque-français horren argitaratzen, bainan berrehun bat paia ateratu-ta, gelditu zen ezin jarraikiz bertzelako sailek itoa baitzen. Eskualzale guziak penatuak ziren. Eta egun batez, Aranart apezak eta biek deliberatu ginuen gure laguntza eskainiko giniola Aita Lhande onari. Onhartu zaukun eta bere nota guziak igorri zauzkigun berehala: 1.938-an hiztegia bururatua zen: atsegin hartu ginuen eta aita jesuistak nolaz ez?

III

Erdarazko bertze lanak

Aita Lhande ez zuten Pariserat bildu eskualzale gisa, bainan apez-lanetarat. Aitzinean ere egin zuen apez-lan, eta jalgi zituen araberako liburuak. Gazte altxatzen ari izanik, *Jeunesse* izkiriatu zuen erakusteko nola iduk gaztekilakoa; *Luis* nobelan ikus ditake nola ama batek, nahas eta gal dezaken bere semea: *Mon petit prêtre* nobelan aldiz nola amak salba dezaken. *Fils de Dauphin* eta *Les lauriers coupés* familiaren batasunari buruz eginak dira. *Un maître humaniste: Le Père Longhaie* liburuak orroit-arazten du jesuita predikari gaiek ukaiten zuten erakaspena. *Les Mouettes* nobelak erizainen eginbideak aipatzen ditu alegia deus-ez. *Les Mémoires d'un écureuil* liburuak ere badu bere zuhurtzia.

Pariserat-eta, Aita Lhandek aurkitu zuen nun zer egin. Dubois kardinaleak galde egin zion iker eta sala zezan hiri nausiaren inguruetakoa miseria gorria, hango eliza eta apez eskasa, bainan ere han gaindi zerbait ongi egiterat ari zirenen merezimendua. Gure ikertzale suharrak bazterrak inarrosi zituen bere artikulu, hitzaldi eta hiru liburuekin: harrigarriko arrakesta ukan zuten *Le Christ dans la Banlieue*, *Le Dieu qui bouge* eta *La Croix sur les fortifs* izenekoek. Ohart ondorioreri: Bortz urtez eraik-arazi zituen 52 eliza, 90 gazteen bil-toki, 52 parropia-etxe, 40 eri artategi, 12 eskola, 8 haur baratze eta 14 haurtegi.

Bigarren sail bati lotu zen Aita Lhande: Radioz predikatzeiari, ordu arte Frantzian segurik nehor ez baitzen atrebitu